

PAM Pokrajinski
arhiv
Maribor

Moderna
arhivistika

Časopis arhivske teorije in prakse
Journal of Archival Theory and Practice

Letnik 5 (2022), št. 2 / Year 5 (2022), No. 2

Maribor, 2022

Prejeto / Received: 24. 06. 2022

1.04 Strokovni članek

1.04 Professional article

<https://doi.org/10.54356/MA/2022/RWIU6800>

POPLAVLJEN ARHIV MESTNE OBČINE PTUJ OB NARAVNI UJMI JULIJA 2019 ALI KAKO SMO USPEŠNO REŠILI PISNO KULTURNO DEDIŠČINO MESTA PTUJ IZ 90. LET 20. STOLETJA

Katja ZUPANIČ

direktorica, Zgodovinski arhiv na Ptuju, Slovenija

katja.zupanic@arhiv-ptuj.si

Izvleček:

Julija 2019 popoldan se je nad Ptujem in okolico razbesnelo hudo neurje z nalivi, ki je povzročilo močne poplave. Poplavilo je tudi središče mesta in številne objekte. Voda je tako vdrla tudi v kletne prostore arhiva Mestne občine Ptuj (MOP). Ko je bilo ugotovljeno, da gre za najdragocenejše gradivo, ki ima status arhivskega (A), to so zapisniki sej mestnega sveta ter drugi pomembni zapisniki iz obdobja začetka devetdesetih let 20. st., so nemudoma sledili ukrepi za zavarovanje gradiva.

Gre za primer dobre prakse odličnega sodelovanja med arhivom in ustvarjalcem, saj smo s pravilnim in hitrim ukrepanjem uspeli ohraniti pisno kulturno dediščino mesta Ptuj.

Ključne besede:

poplava, izredne razmere, reševanje pisne kulturne dediščine, zamrzovanje gradiva

Abstract:

Flooded Archives of the Municipality of Ptuj During a Natural Disaster in July 2019 or "How we Successfully Rescued the Written Cultural Heritage of the Town of Ptuj from the 1990s"

It is a fact that floods are one of the many natural disasters, which cause damage in the area of the Ptuj Municipality. They belong to severe natural disasters, which are also the most common ones. In July of 2019, the Ptuj area was hit by a great storm with downpours of rain, which caused floods in the centre of the city. Water flooded also the basement of the City Municipality. Archival employees determined that the most precious archival records were damaged – minutes of the city council meetings and other important records from the beginning of the 1990s. Measures for their rescue were immediately undertaken.

The author presents a best practice example of successful cooperation between the archives and the creator and the rescue mission to preserve the written cultural heritage of the city of Ptuj.

Key words:

flood, state of emergency, rescuing written cultural heritage, freezing documents

1. Uvod

Med naravnimi nesrečami, ki povzročajo večjo škodo v Mestni občini Ptuj (MOP), so tudi poplave. Ne sodijo le med hujše naravne nesreče, temveč tudi med najpogostejše. Območje Podravja pripada s hidrološkega vidika porečju reke Drave. V njenem porečju so najvažnejši pritoki rek Pesnica in Dravinja, obstaja pa še nekaj manjših vodotokov. Vsi ti ob določenih pogojih ogrožajo ljudi, živali in premoženje, kulturno dediščino in naravno okolje. Poplave se lahko pojavljajo vse leto, najpogostejše pa so jeseni, ob obilnih in dolgotrajnih padavinah. Poleti so poplave povezane z neurji in so predvsem hudourniške in krajevne. Pogostost in intenzivnost se na območju MOP verjetno povečujeta zlasti zaradi podnebnih sprememb.

Ptuj se je že v preteklosti soočal z nevarnostjo vode. V svoji zgodovini je reka Drava predstavljala pomembni naravni in gospodarski dejavnik. Po naravni plati je preoblikovala svet okoli struge reke Drave. Pri tem gre posebej izpostaviti povečano vodnatost reke in njene viške. Vsi viški vode se razlivajo v prostoru, ga preoblikujejo in vplivajo na gospodarstvo in varnost (Izveček ocene ogroženosti, 2020). Po podatkih, ki so znani, je bil največji izmerjeni pretok Drave leta 1851, znašal je 2580 m³/s, jeseni leta 1965 je Drava dosegla maksimalni pretok 2280 m³/s in to je bila do takrat najvišja voda od leta 1895. Višina gladine je tudi označena na obzidju Miheličeve galerije (Kolbezen, 1994).

Foto 1: SI_ZAP/0386, Fototeka, 1880–2002, razlitje reke Drave, park, 5. september 1965

Foto 2: SI_ZAP/0289, Vrabl Jože, 1924–1981, razlitje reke Drave, september 1965

Foto 3: SI_ZAP/0289, Vrabl Jože, 1924–1981, razlitje reke Drave, september 1965

Sledile so katastrofalne poplave 5. 11. 2012, ko je bil pretok vode med 19. uro in polnočjo 3.200m³/s (Izveček ocene ogroženosti, 2020). Poplave Drave leta 2012 so bile ene izmed največjih v sodobni slovenski zgodovini. Pobesnena reka je imela rušilno moč, tako da je po celotni Dravski dolini za seboj pustila pravo opustošenje.

Vzporedno s posledicami poplav je v večjem delu površine ob Ptujskem jezeru nevarnost višje podtalne vode. Le-ta je največkrat odvisna od nivoja reke oz. jezera, lahko pa je okrepljena še s površinsko vodo. V teh primerih pride do nastanka škode na premoženju in objektih. V področjih, kjer redno prihaja do prisotnosti podtalnice, je nujno sanirati objekte ali nabaviti črpalke, ki sproti odvajajo prosto talno vodo, oz. poklicati pomoč gasilcev (Izveček ocene ogroženosti, 2020). Obstaja tudi možnost porušitve nasipa in obzidja ter nastanka poplav v mestu. Iz ocene ogroženosti Mestne občine Ptuj beremo, da je *»obok ob Miheličevi galeriji le eden od tujkov, ki posega direktno v vodni tok. Voda ga je pričela majati in s tem je vidno ogroženo staro mestno jedro. V primeru poplave bi bila prizadeta celotna spodnja terasa mesta, vsi poslovni in stanovanjski prostori v starem mestnem jedru, arhivi Mestne občine Ptuj (MOP) in UE Ptuj, ptujska klet, podvoz, garažna hiša, trgovski centri in mesto v smeri Spuhlje, vsa naselja do kanala v Markovcih«* (Izveček ocene ogroženosti, 2020).

Poplava pa je lahko tudi posledica nesreče, ki jo povzroči človek (vojne in teroristične akcije, eksplozije, požari (gašenje z vodo), vdori vode zaradi dotrajanih vodovodnih cevi, ogrevalnih in hladilnih klimatskih naprav, poškodovanih in dotrajanih ostrešij in podobnih vzrokov (Vodopivec, 2005). Če na poplavo nismo ustrezno pripravljeni, se lahko vsaka poplava, tudi najmanjša, spremeni v katastrofo. Zavedanje, da lahko voda zalije arhivske prostore MOP, obstaja. Kljub temu pa je neurje z močnimi nalivi julija 2019, ki so povzročili poplavljen arhivske prostore v mestni hiši, ujelo odgovorne nepripravljene. Kljub izdelanemu načrtu zaščite in reševanja, ki ga nalaga Uredba o vsebini in izdelavi načrtov zaščite in reševanja (Ur. l. RS, št. 24/12, Ur. l. RS, št. 78/16, Ur. l. RS, št. 26/19), občina ni izdelala podrobnejšega in lastnim razmeram prilagojenega preventivnega načrta v primeru vdora vode. Dobra ozaveščenost in zavedanje o posledicah poplav je zelo pomembna, zlasti pri vseh vodilnih osebah v ustanovah in na političnih položajih. Dejstvo je, da je v urejenih in primernih prostorih, ki so namenjeni hrambi gradiva neke ustanove, veliko manj poškodb kot v *»stalnih začasnih skladiščih«* (Izveček ocene ogroženosti, 2020).

2. Poplavljeni prostori in gradivo mestnega arhiva

V nedeljo popoldne 7. julija 2019 so začela nastajati krajevna neurja z vetrom, nalivi in točo, ki so najbolj prizadela Ptuj.

Foto 4: Poplavljeno staro mestno jedro Ptuja dne 7. julija 2019, sneto 11. 4. 2022 s spletne strani <https://siol.net/novice/slovenija>

V le pol ure je padlo kar 52 litrov dežja na kvadratni meter. Hitrost vetra, ki je po mestu razmetal smetnjake, podiral drevesa in odkrival strehe, je presegala tudi 100 kilometrov na uro. Središče mesta Ptuj ter številni objekti so bili poplavljeni, med njimi tudi arhivski prostori v mestni hiši.

Foto 5: Mestna hiša na Ptujju v neogotskem stilu, zgrajena v letih 1906–1907. Je sedež Mestne občine Ptuj (MOP), v njenih kletnih prostorih se nahaja arhiv MOP.

MOP je pristojni arhiv obvestila o nesreči v ponedeljek dopoldan 8. julija 2019. Nemudoma je stekel izredni strokovni nadzor, ki sem ga opravila Katja Zupanič. Ob prihodu je bila meteorna voda iz prostora izčrpana, elektrika izključena, posledice vlage pa so bile že vidne na gradivu. Pogled na situacijo je bil pretresljiv. Mdr. so bili ogroženi prvovrstni zapisi mesta Ptuja – zapisniki sej mestnega sveta iz 90. let 20. stoletja. Gradivo ni bilo digitalizirano, v prostoru pa se je nahajalo več deset tekočih metrov dokumentarnega gradiva, ki je imelo lastnost arhivskega (A) ali določen trajni rok hrambe (T). Obstoječe stanje je bilo dokumentirano.

Spodnje kovinske police so bile le nekaj centimetrov dvignjene od tal, voda pa je segala okoli 25 centimetrov visoko. Na najnižjih policah se je nahajalo najdragocenejše gradivo, ki ima status arhivskega (A) – gradivo sej predsedstva mestnega sveta, drugi pomembni zapisniki ... Ravno ta primer potrjuje, da moramo gradivo, ki ima arhivsko vrednost, zmeraj hraniti na višjih policah oz. da sploh nobenega gradiva ne odlagamo na najnižje police. Ustvarjalec arhivskega gradiva, ki mora v skladu z zakonodajo imeti uslužbenca z opravljenim preizkusom strokovne usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom pri pristojnem arhivu (Ur. l. RS, št. 132/06, 38/08 in 66/16), mora poznati dolžnosti ter predpise hrambe in materialnega varstva, kakor tudi ukrepe za zavarovanje dokumentarnega in arhivskega gradiva (ZVDAGA, Ur. l. RS, št. 51/14, Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva, Ur. l. RS, št. 42/17). Zavedati se mora, da z neprimerno hrambo gradiva (neustrezni prostori, možnost vdora vode, neprimerna višina polic ...) ogroža pisno kulturno dediščino in da je za to tudi kazensko odgovoren.

Foto 6, 7: poplavljeni Zapisniki sej mestnega sveta Ptuj, odloženi na najnižjih kovinskih policah v kletnih prostorih arhiva MOP

3. Prva faza – reševanje in priprava gradiva na zamrzovanje

Po ugotovitvi, da je bilo v ujmi poplavljen najdragocenejše gradivo, so nemudoma sledili ukrepi za zavarovanje gradiva. Ob zavedanju, da gre v dani situaciji za izredne razmere in da je ogrožena kulturna dediščina, je bilo potrebno urgentno reagirati in aktivirati ljudi.

Ker je čas pomemben faktor, se je Zgodovinski arhiv na Ptuju (ZAP) takoj povezal s strokovnjakinjami iz Centra za restavriranje in konserviranje arhivskega gradiva pri Arhivu RS (dr. Jedert Vodopivec Tomažič, Lucija Planinc in Tatjana Rahovsky Šuligoj), ki so nas povezale tudi s kolegi iz Prage, ki so se v preteklosti že srečali s podoben situacijo. Med nami je stekla hitra in kvalitetna komunikacija glede najprimernejše rešitve.

Pravilno ukrepanje je najbolj pomembno v prvih 48 urah, ko še lahko preprečimo kemijske in biološke procese na papirju ter kapilarni vlek. Kadar povzroči škodo voda, se začne tekma s časom, saj se lahko začne na gradivu pojavljati plesen. Potem ko se le-ta začne razraščati, postane delo za ljudi dosti težje. Že sama plesen je lahko toksična, prav tako pa tudi kemikalije za odpravljanje plesni. Ta se hitro razrašča in ogroža še ostalo gradivo, to pa pomeni tudi veliko zdravstveno tveganje za ljudi, ki delajo s tem gradivom. Varnost zaposlenih mora biti na prvem mestu.

Glede na izredno situacijo in obstoječe razmere je ZAP še isti dan izdal mestni občini pisno navodilo »Ukrepi za reševanje poplavljenega gradiva«, ki jih je morala občina izvesti najkasneje v 24 urah. Ves čas smo imeli v mislih gradivo z oznako A, ki je bilo neprecenljive vrednosti.

Ukrepanje je bilo hitro in učinkovito. Takoj je bilo jasno, da je gradiva preveč in bi ga bilo nemogoče posušiti v 48 urah, zato smo sprejeli odločitev, da se ga **zamrzne**, kar je tudi običajni postopek, ko imamo opraviti z velikimi količinami mokrega gradiva.

Foto 8: Posledice vdora vode v kletne prostore arhiva MOP

Zamrzovanje stabilizira gradivo, preprečuje razvoj plesni, razlivanje črnila/barve, prenos barve in nabrekanje. Mestna občina Ptuj, še posebej županja Nuška Gajšek, je ob upoštevanju navodil urgentno reagirala, pri tem pa naletela na razumevanje podjetja Perutnina Ptuj, ki je odigralo ključno vlogo pri transportu in hrambi gradiva v njihovih hladilnicah v Ljubljani. MOP je tudi nabavila ves potreben material za pripravo gradiva na transport (plastične vrečke za gradivo, papirnate brisače, zaščitna oprema, alkoholna pisala ...).

Zaposleni so v skladu z ukrepi, ki jih je določil ZAP, gradivo previdno odstranili s polic, ga položili na mizo in odcedili na krpah, odstranili zunanji ovoj ter vsebino prepisali na list papirja in ga dodali na vrh fascikla. Nato se je gradivo zapakiralo v prozorne plastične vrečke, ki so bile tesno zavezane (v njih ni bilo zraka), ter zložilo v plastične zabojnike.

Foto 9: Priprava gradiva na zamrzovanje

Ob tem so morali zaposleni po strokovnih priporočilih uporabljati maske in rokavice, da so bili ustrezno zaščiteni. S hladilnim avtomobilom Perutnine Ptuj je bilo nato gradivo naslednji dan (9. 7. 2019) odpeljano v hladilnico Ljubljana, kjer so ga zamrznili (okoli -10°C).

4. Druga faza – odmrzovanje in obdelava gradiva

Pot do vzpostavitve prejšnjega stanja gradiva je bila dolga. Sušenje gradiva je trajalo dve leti. Gradivo se je po posameznih sklopih postopno odmrzovalo v praznih prostorih nekdanje Osnovne šole dr. Ljudevita Pivka, v centru mesta Ptuj. Stavba je bila ogrevana, prostori veliki in zračni. V prostoru se je uporabljal tudi razvlaževalec.

Foto 10: Nekdanja OŠ dr. Ljudevita Pivka na Ptuju

Potek dela so organizirali na način, da so list za listom razporedili po mreži in ga tako pustili nekaj dni. Kot podloga se je uporabljala tudi tkanina Hollitex. Vsak posušeni list je bil s svinčnikom paginiran in pripravljen za trajno hrambo za kasnejši prevzem v pristojni arhiv.

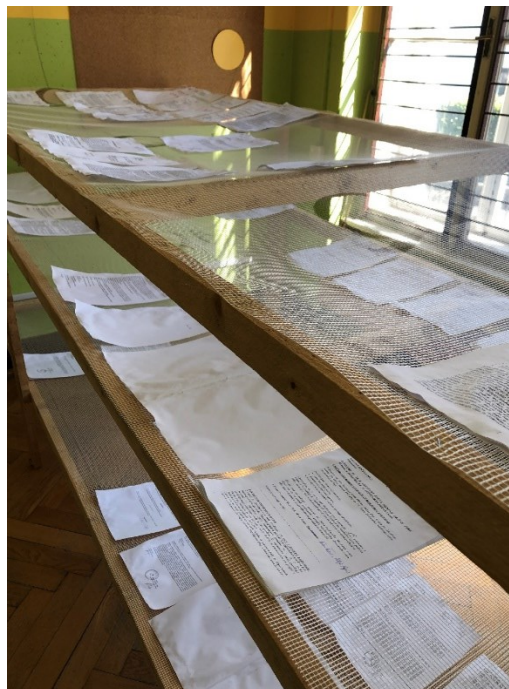

Foto 11: Sušenje gradiva v prostorih nekdanje šole dr. Ljudevita Pivka

Z ustreznim postopanjem, dobro organizacijo in ob zavedanju, da se rešuje pisna kulturna dediščina mesta Ptuj, nam je uspelo ohraniti najdragocenejše arhivsko gradivo. Pri tem so se izredno izkazali posamezni zaposleni iz Mestne občine Ptuj, ki so pri celotnem procesu aktivno sodelovali. Dogodek je bil opozorilo, da je najučinkovitejši ukrep le dober preventivni sistem in da kleti ter podstrešja niso primerni za hrambo dragocenega pisnega gradiva. Zato je bolj smiselno delati na preventivi kot pa se soočati s takšnimi skrajno neljubimi situacijami, ki ne prinašajo le finančnih posledic, temveč tudi ogrožajo del pisne kulturne dediščine neprecenljive vrednosti.

5. Viri in literatura

Izvelek ocene ogroženosti Mestne občine Ptuj. (2020). Posredovano od Mestne občine Ptuj, mag. Janez Merc, vodja sekretariata MOP.

Kolbezen, M. (1994). *Velike poplave in povodnji na Slovenskem – IV, poplave leta 1964 in 1965.* Ujma : revija za vprašanja varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, št. 8. Pridobljeno 14. 6. 2022 s spletne strani: http://www.sos112.si/slo/tdocs/ujma/1994/81_87.pdf.

SI_ZAP/0289, Vrabl Jože, 1924–1981.

SI_ZAP/0386, Fototeka, 1880–2002.

Vodopivec, J. (2005). Reševanje poplavljenega arhivskega in knjižničnega gradiva. V: Mesto v objemu voda – Poplave v Celju v 20. stol. Celje: Pokrajinski arhiv Celje.

SUMMARY

FLOODED ARCHIVES OF THE MUNICIPALITY OF PTUJ DURING A NATURAL DISASTER IN JULY 2019 OR "HOW WE SUCCESSFULLY RESCUED THE WRITTEN CULTURAL HERITAGE OF THE TOWN OF PTUJ FROM THE 1990S"

Katja Zupanič

directress, Historical Archives in Ptuj, Slovenia

Katja.Zupanic@arhiv-ptuj.si

The fact is that among all natural disasters that cause major damage in the Municipality of Ptuj, there are floods. They represent one of the most severe natural disasters, as well as the most common ones. From the hydrological point of view, the region of *Podravje* belongs to the Drava river basin. The most important tributaries of the river basin are the *Pesnica* and *Dravinja* rivers, and some smaller watercourses. All of these, under certain conditions, endanger people, animals and property, cultural heritage and the natural environment.

In the afternoon of July 2019, a severe storm with torrential rain raged over Ptuj and its surroundings, which resulted in heavy flooding. The town centre and many facilities were also flooded. As well the water broke into a basement of the archives of the Municipality of Ptuj (*MOP*). The next day, when a representative of the Historical Archives in Ptuj (*HAP*) arrived at the premises of the *MOP* archives, the water was drained, the electrical wiring was turned off, and the consequences of the moisture were

already visible on the material. When it was ascertained that those were the most valuable contents, which had a status of archival (A) - Town Council sessions and other significant minutes from the early 1990s, measures to secure the material immediately followed. The ZAP contacted experts from the Centre for the Restoration and Conservation of Archival Material at the Archives of the Republic of Slovenia, and they also connected us with colleagues from Prague who had encountered a similar situation in the past.

The ZAP provided expert instructions to guide the MOP at rescuing the flooded material.

In order to save the written cultural heritage of the town, the written material had to be frozen as soon as possible. There occurred a problem of where to find a cold storage room large enough to accommodate broad quantities of the written material. To solve this difficulty, the company *Perutnina Ptuj* generously came to the rescue, enabling the transport and storage of the material in their cold storage rooms in Ljubljana.

The article further describes procedures of the material handling / thawing, drying of the material in clusters, sheet by sheet, in order to preserve the most valuable archival material of the creator. This is an example of good practice within an excellent cooperation between the archive and the creator, as we managed to preserve the written cultural heritage of the town of Ptuj with proper and quick action. The occurrence was by all means a reminder that the most effective measure is a good preventive system and that basements and attics are clearly not suitable for storing written material.